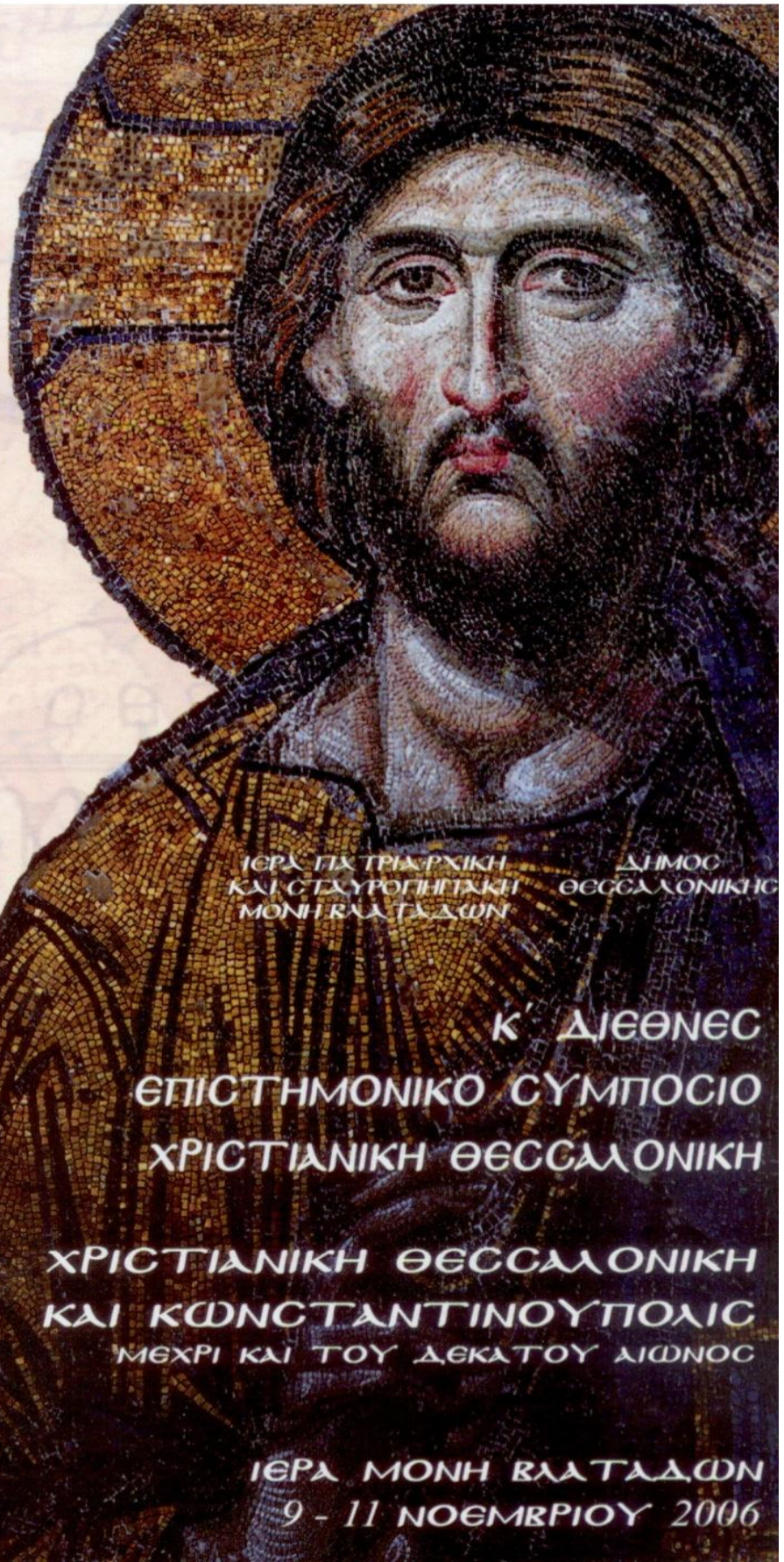

ΜΑ' ΔΗΜΗΤΡΙΑ

ΙΕΡΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ
ΚΑΙ ΣΤΑΥΡΟΠΗΓΑΚΗ
ΜΟΝΗ ΒΛΑΤΑΔΩΝ

ΔΗΜΟΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Κ' ΔΙΕΘΝΕΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ
ΜΕΧΡΙ ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΕΚΑΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΒΛΑΤΑΔΩΝ
9 - 11 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2006

«Θεσσαλονίκη – Κωνσταντινούπολη, με αφορμή τον βίο της αγίας Θεοφανώς της αυτοκράτειρας»

Πολλά έχουν γραφεί και μένει να γραφούν ακόμα περισσότερα για την ανά τους αιώνες ποικιλία και την δυναμική των σχέσεων μεταξύ Θεσσαλονίκης και Κωνσταντινούπολης. Η δική μου συμμετοχή στην προσέγγιση αυτού του θέματος από το φετινό συμπόσιο θα σκιαγραφήσει κάποια σημεία της παράδοσης των δύο εν λόγω πόλεων – κέντρων, που φαίνεται να συνδέονται ή συνδέθηκαν με τον βίο της αγίας Θεοφανώς της βασιλίδος.

Και για να προϋδεάσω το αξιότιμο ακροατήριο, πρόκειται να αναφερθώ σε τέσσερα τέτοια σημεία: δύο σχετικά με την Θεσσαλονίκη και συγκεκριμένα, α) την ίδρυση της μονής της αγίας Αναστασίας στα Βασιλικά και β) την για ένα σύντομο χρονικό διάστημα μεταφορά της έδρας του εμπορίου με τους Βουλγάρους από την Κωνσταντινούπολη εδώ, στην Θεσσαλονίκη, και δύο σημεία σχετικά με την Βασιλεύουσα, α) την ανέγερση ναού προς τιμήν του αγίου Δημητρίου στο Παλάτι και β) την ένταξη της εορτής του αγίου στον ετήσιο κύκλο των επισήμων αυτοκρατορικών τελετών.

Παίρνοντας τα πράγματα με την σειρά, λίγα λόγια καταρχήν, για την αγία Θεοφανώ.

Γεννήθηκε και έζησε στην Κωνσταντινούπολη το β' μισό του 9^{ου} αιώνα. Κόρη του πατρικίου Κωνσταντίνου Μαρτινάκιου¹, γεννήθηκε μετά από μακρά περίοδο ατεκνίας των γονιών της, οι οποίοι προφανώς είχαν κάθε λόγο να αποδώσουν την γέννησή της σε θαύμα². Ορφανή από

¹ Ο ανώνυμος *πάτριος φίλος*, συγγραφέας του Βίου της, αναφέρει την οικογένειά της ως «ἐκ τῶν πάλαι περιβλέπτων» και ως «ἔχουσιν βασιλικὸν αἷμα». Τον ανώνυμο Βίο της αγίας Θεοφανώς εξέδωσε ο Ed. Kurtz, *Zwei griechische Texte über die Hl. Theofano, die Gemahlin Kaisers Leo VI*, St. - Petersburg 1898 [Mémoires de l' Académie Impériale des Sciences de St. - Petersburg. VIIIe serie. Classe Historico-Philologique. Volume III. N° 2] (εφεξής, Kurtz, Βίος). Ιλλούστριος αρχικά στην τάξη ο Κωνσταντίνος Μαρτινάκιος, προβιβάσθηκε αργότερα σε πατρίκιο. Κατά τον Ν. Οικονομίδης, ο καθιερωμένος από τα χρόνια του Μ. Κωνσταντίνου τίτλος του πατρικίου, έγινε αργότερα προσβάσιμος σε όλους τους ιλλούστριους, *Les Listes de Préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972 (Le monde Byzantin], σ. 294-295. Η σύζυγός του Άννα αναφέρεται ως ευγενής «ἐκ τῶν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν», Kurtz, Βίος, σ. 2,10-12.

² Ο βιογράφος αναφέρει, ότι οι γονεὶς της αγίας κατέφευγαν συχνά στον ναό της Θεοτόκου ἐν τοῖς Βάσσοις. Παραθέτει μάλιστα και δική τους διήγηση, σύμφωνα με την οποία, μετά από εσπερινή δέησή τους στον συγκεκριμένο ναό, εμφανίστηκε στον ύπνο τους κάποιος, γηραιός στην ηλικία, ο οποίος τους έκανε λόγο για παιδοποιίας εὐαγγέλια (Kurtz, Βίος, σ. 2,24-25). Τα παράδοξα γεγονότα, που συνδέονται με την αγία συνεχίσθηκαν και κατά την διάρκεια του τοκετού της μητέρας της, αλλά και με το

μητέρα από την βρεφική ακόμη ηλικία της, μεγάλωνε με προσήλωση στην προσευχή και τα ιερά γράμματα³. Η φήμη της ομορφιάς και της ωριμότητάς της διαδόθηκε στους ανώτερους κύκλους της πρωτεύουσας, με συνέπεια αρκετοί γονείς να την ζητούν ως σύζυγο για τους γιούς τους. Τελικά επελέγη ως σύζυγος για τον Λέοντα, δευτερότοκο γιό του αυτοκράτορα Βασιλείου Α' του Μακεδόνα (867-886)⁴ και της Ευδοκίας Ιγγερίνας⁵ και διάδοχο του θρόνου. Ο βιογράφος της αγίας αναφέρει, ότι η επιλογή έγινε μέσα από την διαδικασία των καλλιστείων γάμου⁶,

περιστατικό της επιλογής της τροφού μετά τον άωρο θάνατό της, βλ. περισσότερα στην συνέχεια του Βίου, σ. 2,27-3,18.

³ Για την διάσταση και την εκφορά του χρόνου στα αγιολογικά κείμενα βλ. την χρήσιμη μελέτη της Αντ. Κιουσοπούλου, *Χρόνος και ηλικίες στη βυζαντινή κοινωνία. Η κλίμακα των ηλικιών από τα αγιολογικά κείμενα της μέσης εποχής (7^{ος} -11^{ος} αι.)*. Αθήνα 1997 [Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας/ Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών ΕΙΕ 30].

⁴ Για τον αυτοκράτορα Βασίλειο Α', τον ιδρυτή της μακεδονικής δυναστείας βλ. περισσότερα: A. Vogt, *Basile Ier empereur de Byzance (867-886) et la civilisation byzantine à la fin du IXe siècle*, [Paris 1908] [Burt Franklin : Research & Source Works Series. Byzantine Series 37]. N. Tobias, *Basil I (867-886), the Founder of the Macedonian Dynasty. A study of the Political and Military History of the Byzantine Empire in the Ninth Century*, Ann Arbor, Michigan 1970. Π. Αγαπητού, «Η εικόνα του αυτοκράτορα Βασιλείου Α' στη φιλομακεδονική γραμματεία», *Ελληνικά* 40,2 (1989), σ. 285-322. L. Brubaker, «To legitimize an emperor: Constantine and visual authority in the eighth and ninth centuries», (P. Magdalino, ed.) *New Constantines. The Rhythm of Imperial Renewal in Byzantium, 4th-13th centuries*, Aldershot 1994 [Society for the Promotion of Byzantine Studies. Publications 2]. A. Markopoulos, «Constantine the Great in Macedonian historiography: models and approaches», *New Constantines...*, σ. 159-170.

⁵ «Η πασών γυναικών ἀρίστη, έφερε ακριβώς και απαραποίητη την ωραιότητα της δεσποτικής διάπλασης, με συμμετρικά μέλη, τίποτα το περιττό πάνω της, αλλά και τίποτα αναγκαίο για να ολοκληρώσει την τελειότητα της ομορφιάς της», αποτιμά την μητέρα του, την Ευδοκία Ιγγερίνα, ο αυτοκράτορας Λέων Στ' στον γραμμένο για τους γονείς του *Λόγον έπιτάφιον εις τούς ών έξ όσφύος πρός ζωήν έληλύθαμεν*, στο: A. Vogt – I. Hausherr, *Oraison funèbre de Basile I par son fils Leon VI le sage*, Roma 1932, σ. 52,18-26. [Orientalia Christiana, vol. 26, num. 77]. Τον συγκεκριμένο λόγο οι εκδότες του τον χαρακτηρίζουν ως ένα από τα ωραιότερα έργα του βυζαντίου, με κομψή κι αρκετά ρητορική γλώσσα, ό.π., σ. 5. Για την αυτοκράτειρα Ευδοκία βλ. ενδεικτικά και: C. Mango, «Eudokia Ingerina, the Normands and the Macedonian Dynasty», *Zbornik Radova Vizantinoloskog Instituta VI* (1960), σ. 17-27. Ew. Kislinger, «Eudokia Ingerina, Basileios I und Michael III». *JÖB* 33(1983), σ. 119-136.

⁶ Για το θέμα των βασιλικών καλλιστείων γάμου βλ. τις παρακάτω μελέτες: H. Hunger, «Die Schönheitskonkurrenz in “Belthandros und Chrysantza” und die Brautschau am byzantinischen Kaiserhof ». *Byzantion* 35(1965), σ. 150-158. W. Treadgold, «The Bride-shows of the Byzantine Emperors». *Byzantion* 49(1979), σ. 395-413, όπου η πρώτη συνολική προσέγγιση και εκτίμηση όλων των σχετικών αναφορών των πηγών. L. Rydèn, «The Bride-shows at the Byzantine Court - History or Fiction?» *Eranos* 83(1985), σ. 175 -191. L.-M. Hans, «Der Kaiser als Märchenprinz. Brautschau und Heiratspolitik in Konstantinopel 396-882”. *JÖB* 38(1988), σ. 33-52. Dm. Afinogenof, «The Bride-show of Theophilos: Some Notes on the Sources”. *Eranos* 95(1997), σ. 10-18. W. Treadgold, «The Problem of the Marriage of the Emperor Theophilus”. *GRBS* 16(1975), σ. 325-341. G. Dagron, «Nés dans la pourpre”. *TM*

διαδικασία που για την έρευνα κινείται μεταξύ πραγματικού γεγονότος και παράδοσης. Από την ζωή της ως βασιλικής συζύγου λίγα μας είναι γνωστά: ότι απέκτησε μία θυγατέρα, την Ευδοκία, που πέθανε σε πολύ μικρή ηλικία⁷, ότι, αν και η ίδια δεν κρίθηκε ένοχη, επέλεξε να παραμείνει μαζί με τον κατηγορούμενο σύζυγό της στον τόπο εγκλεισμού του⁸, και, ότι προτιμούσε να περνάει τον χρόνο της με προσευχή, αυστηρή άσκηση και νηστεία, παρά να απολαμβάνει τις τιμές και την δόξα του αξιώματος και της θέσης της. Αναφέρεται χαρακτηριστικά πως κάτω από την αυτοκρατορική πορφύρα, κατάσαρκα, φορούσε τρίχινα ρούχα και πως οι θαλαμηπόλοι της έβρισκαν πάντοτε ανέγγιχτη την πολυτελή κλίνη της, γιατί κοιμόταν σε αχυρένιο στρώμα, που έκρυβε κάτω από αυτήν⁹. Πέθανε νέα και πολύ σύντομα τιμήθηκε ως αγία¹⁰, εξαιτίας των πολυάριθμων θαυμάτων που αναφέρθηκαν ότι τελέστηκαν με την μεσιτεία της.

Παραμερίζοντας, μιας και δεν είναι του παρόντος, λεπτομέρειες αλλά και κοινούς τόπους, σχετικούς με τον βίο της αγίας Θεοφανώς, θα ολοκληρώσω αυτήν την στοιχειώδη αναφορά μνημονεύοντας δύο σημεία, κατά την γνώμη μου από τα πιο χαρακτηριστικά. Το πρώτο έχει να κάνει με τον ευρύτερο λόγο, ο οποίος θεωρήθηκε ήδη από την εποχή της ως ο δρόμος που την οδήγησε στην αγιότητα και αναφέρεται ως εξής από τους χρονικογράφους της εποχής: «Τελευτᾶ δέ Αὐγούστα Θεοφανώ,.. ἦν μετ' οὐ πολλάς ἡμέρας ἀνέδειξεν ὁ Θεός θαυματουργόν διά τό ἀζηλότυπον¹¹ καί ἀμνησικάκον καί διά τό ἐν ἐλεημοσύναις καί προσευχαῖς ἀδιαλείπτως προσκαρτερεῖν τῷ θεῷ καί ταῖς ἀγίαις ἐκκλησίαις». Το δεύτερο σημείο έχει να κάνει με τον απόηχο, αρκετούς αιώνες αργότερα, της στάσης ζωής της. Όπως γράφει χαρακτηριστικά ο Νικ. Γρηγοράς στον εγκωμιαστικό του Λόγο για την αγία Θεοφανώ «...δῆλον ἐκείνη πέπραχεν ἅπασιν, ὅσοι βασιλικήν ἀξίαν περικεῖνται, μή εἶναι μηδέν ἐμποδῶν μηδαμῆ πρός ὁδόν ἀρετῆς τήν τῆς τύχης λαμπρότητα καί τήν τοῦ βίου πολυτέλειαν»¹².

Η μονή της αγίας Αναστασίας στα Βασιλικά

12(1994), σ. 105-142, και ιδιαίτερα το κεφ.: Les porphyrogénètes et le mariage, σ. 137-141. Αν. Βακαλούδη, *Καλλιστεία και γάμος στο Βυζάντιο*. Θεσσαλονίκη 1998.

⁷ Περισσότερες λεπτομέρειες στο: Ευ. Αμοιρίδου, *Αγία Θεοφανώ η βασιλίς. Η ζωή μιας αυτοκράτειρας. Ο Βίος μιας αγίας*, Θεσσαλονίκη 2006. Για την θυγατέρα Ευδοκία, σ. 105-106.

⁸ Ο.π., σ. 107-118.

⁹ Ο.π., σ. 142-148.

¹⁰ Ο.π., σ. 153 εξ..

¹¹ Ο.π., σ. 149-151.

¹² Τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ Λόγος εἰς τήν ἀγίαν Θεοφανώ τήν βασιλίδα, ἐκδ. Kurtz, *Zwei griechische Texte...*, σ. 43,22-26 (εφεξής, Kurtz, Λόγος).

Είναι αρκετά τα ενδιαφέροντα κι αξιοπρόσεκτα, τα σχετικά με την αυγούστα αγία, όμως δεν είναι του παρόντος. Εδώ θα σταθούμε μόνο στο σημείο εκείνο του Βίου της που στηρίζει το θέμα μας και σχετίζεται με τον εγκλεισμό-φυλάκιση του ήδη εστεμμένου διαδόχου Λέοντα Στ'¹³ από τον αυτοκράτορα πατέρα του, Βασίλειο Α' Μακεδόνα (865-889). Αναφέρεται πως ο Θεόδωρος Σανταβαρηνός, επίσκοπος Ευχαϊτών και συγγενής του πατριάρχη Φωτίου, παρέσυρε σε σκευωρία τον διάδοχο πλέον Λέοντα, με απώτερο σκοπό να τον εκθέσει στον αυτοκράτορα, προκειμένου να μην καταφέρει ο δύσπιστος απέναντί του Λέων να επηρεάσει τον εύπιστο και επιρρεπή στις «μεθοδείες» του Σανταβαρηνού αυτοκράτορα Βασίλειο¹⁴. Αν και στην βιβλιογραφία γίνεται γενικευμένα λόγος για «φυλάκιση», οι χρονικογράφοι είναι σαφείς: ο Λέων περιορίστηκε φρουρούμενος στον Μαργαρίτη, έναν από τους βασιλικούς κοιτώνες¹⁵. Ο βιογράφος της αγίας Θεοφανώς κάνει λόγο για κοιτώνα, χωρίς όμως να αναφέρει το όνομα του. Αναφέρει ωστόσο πως, αν και η τιμωρία αφορούσε μόνον τον Λέοντα, η αυγούστα σύζυγός του προτίμησε να τον ακολουθήσει, παίρνοντας μαζί και την μικρής ηλικίας και μάλλον άρρωστη ή φιλάσθενη κόρη τους Ευδοκία.

Ο μόνος που αναφέρει διαφορετικό τόπο φυλάκισης του Λέοντα είναι ο *Ανώνυμος* του Σάθα, ο οποίος γράφει: «τόν Λέοντα ὁ βασιλεύς Βασίλειος εἰς τήν Θεσσαλονίκην σὺν τῇ γυναικί περιώρισεν»¹⁶. Το έργο αυτό, του οποίου σχεδόν όλη η αναφορά στον Λέοντα είναι επανάληψη γνωστών πληροφοριών από τους χρονικογράφους, τον εμφανίζει μαζί με την σύζυγό του Θεοφανώ όχι απλώς «περιορισμένο», αλλά ουσιαστικά εξορισμένο στην Θεσσαλονίκη.

Η συγκεκριμένη παράδοση του *Ανώνυμου* του Σάθα θα είχε την θέση και την αξία οποιασδήποτε άλλης ανάλογης, αν κατά τα φαινόμενα δεν ευθυνόταν για την δημιουργία μιας νέας: αυτής που αποδίδει στην αυγούστα Θεοφανώ την ίδρυση της μονής της αγίας Αναστασίας¹⁷, στα

¹³ Για μια πρώτη προσέγγιση με την εποχή, την βιβλιογραφία και την προσωπικότητα του αυτοκράτορα Λέοντα Στ' βλ. πρόχειρα Ευ. Αμοιρίδου, *Αγία Θεοφανώ η βασιλίσ...*, σ. 83-87 κ.α..

¹⁴ Ο.π., σ. 107- 110.

¹⁵ Για τον τόπο εγκλεισμού του βασιλικού ζεύγους βλ. ό.π., σ. 110-118.

¹⁶ Κ. Σάθας (επιστάσια), *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη ἢ Συλλογή ανεκδότων μνημείων της ελληνικῆς Ιστορίας*, τόμ. Ζ', Εν Βενετία 1894, σ. 145²⁵⁻²⁶.

¹⁷ Για την μονή της αγίας Αναστασίας έχει γράψει ο Απ. Γλαβίνας, *Το Μοναστήρι της Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολύτριάς*. Θεσσαλονίκη 1983. [Παράρτημα αριθ. 33 του 26^{ου} τόμου 1981 της ΕΕΘΣΑΠΘ], όπου και αναλυτική βιβλιογραφία. Από την έρευνά του, βλ. σχετικά σ. 11, διαπίστωσε πως πρώτος ο Ν. Χρυσανθίδης (1870), επικαλούμενος την προφορική μαρτυρία των μοναχών της μονής, αναφέρει ότι τα θεμέλια του μοναστηριού τέθηκαν για πρώτη φορά από την αγία βασίλισσα Θεοφανώ τον 14^ο (;) αιώνα και ότι αργότερα (1909), ο ιεροδιάκονος Μελχ. Μακρής γράφει πως την μονή ίδρυσε ο Λέων Στ'

Βασιλικά, κατά το διάστημα που αυτή βρισκόταν στην Θεσσαλονίκη μαζί με τον τιμωρημένο σύζυγό της, με συνέπεια να τιμάται ως κτητόρισα της Μονής. Κάτι τέτοιο όμως δεν φαίνεται να επιβεβαιώνεται από τις πηγές, τουλάχιστον ως προς το σημείο που αφορά την διαμονή του βασιλικού ζεύγους στην Θεσσαλονίκη κατά το διάστημα της τιμωρίας. Πρέπει να θεωρηθεί βέβαιο, πως ο Λέων, συνεπώς και η Θεοφανώ, κατά το επίμαχο χρονικό διάστημα δεν απομακρύνθηκε από την Κωνσταντινούπολη, δεν βρέθηκε στην Θεσσαλονίκη. Τόσο οι χρονικογράφοι, όσο και ο βιογράφος της αγίας, δεν αναφέρουν κάτι τέτοιο. Επιπλέον, η αναφορά του *Ανώνυμου* του Σάθα δεν μπορεί να ευσταθεί. Όχι μόνον διότι είναι η πιο απομακρυσμένη χρονικά από τα γεγονότα και με μεγάλη απόκλιση από τις πλησιέστερες σχετικές πηγές. Αλλά και διότι παρουσιάζει μία μάλλον ασυνήθιστη πρακτική, που δεν συμβαδίζει με την κοινή λογική. Συγκεκριμένα, ο Λέων Στ' ουσιαστικά κατηγορήθηκε για επιβουλή κατά της ζωής του αυτοκράτορα, μέσω της οποίας απέβλεπε στην επίσπευση της ανάρρησής του στον θρόνο. Έτσι, η απλή απομάκρυνση ενός διεκδικητή του θρόνου από την έδρα του θρόνου είναι πράξη επιπολαιότητας, διότι μπορεί να εξελιχθεί σε επικίνδυνη, αφού ουσιαστικά δίνει στον διεκδικητή περισσότερη άνεση και ελευθερία κινήσεων, μπορεί να οργανωθεί καλύτερα και, ενδεχομένως, να επανέλθει. Η στοιχειώδης, λοιπόν, προφύλαξη επιβάλλει ο φερόμενος ως συνωμότης να επιτηρείται διαρκώς.

όταν βρέθηκε εξόριστος στην Θεσσαλονίκη, και πως η πρώτη σύζυγός του, η Θεοφανώ, προίκισε το μοναστήρι με πολλές δωρεές και κτήματα. Μάλιστα, κατά τον Μακρή, στην μονή βρισκόταν η κάρα της αγίας Θεοφανώς και το σκήπτρο της βασιλείας του Λέοντα. Ο Απ. Γλαβίνας ωστόσο είναι της γνώμης πως με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία «δε μπορούμε να είμαστε καθόλου βέβαιοι ότι η Αγία Θεοφανώ...είναι η κτητόρισα του Μοναστηριού», ό. π., σ. 12. Ο μητρ. Μιλήτου και ηγούμενος της μονής Απόστολος (Βούλγαρης), *Ιερά Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή της Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολυτριάς. Ένας αγιοβάδιστος τόπος της Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1990* [Αναστασιακόν Αγιολόγιον 1], σ. 35-40, συνεχίζοντας την προφορική παράδοση της μονής, αναφέρει την αγία Θεοφανώ «πρώτη κτίτορά της». Τα ίδια περίπου για την αγία αναφέρει και στην εισήγησή του με θέμα «Το Πατριαρχικό μοναστήρι της Αγίας Αναστασίας και η Μακεδονία», που δημοσιεύθηκε στο: *Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Εορταστικός Τόμος, 50 χρόνια 1939 -1989. Θεσσαλονίκη 1992*, σ. 275-291, η σχετική παράδοση σ. 283-286. Όμως, εφόσον το αρχείο, η βιβλιοθήκη και τα κειμήλια της μονής χάθηκαν κατά την καταστροφή της Χαλκιδικής το 1821 (Π. Ν. Παπαγεωργίου, «Έκδρομή εις τήν βασιλικήν καί πατριαρχικήν μονήν τής αγίας Αναστασίας τής Φαρμακολυτριάς τήν έν τή Χαλκιδική». *Byzantinische Zeitschrift* 7(1898), 57-82., εδώ σ. 61), δεν είναι δυνατόν να επιβεβαιωθούν τα σχετικά με την ύπαρξη εγγράφων, που τεκμηριώναν την παράδοση. Συνοψίζοντας, μπορεί η γύρω από την μονή περιοχή πράγματι να είναι βασιλική δωρεά, εξ ου και το όνομα «Βασιλικά», η ίδρυσή της όμως δεν μπορεί να συνδεθεί με την φυσική παρουσία του βασιλικού ζεύγους, του Λέοντα Στ' και της συζύγου του αυγούστας Θεοφανώς, στην Θεσσαλονίκη, τουλάχιστον κατά την διάρκεια του περιορισμού του.

Επιπλέον, η καταγραφή στον Βίο της αγίας, ο οποίος σημειωτέον γράφτηκε μόλις λίγα χρόνια μετά τον θάνατό της από πάτριον φίλο, ενός ονείρου στο ζεύγος αποκλείει οποιονδήποτε άλλο τόπο περιορισμού του Λέοντα, πλην της Κωνσταντινούπολης.

Κάποια νύχτα, διηγείται ο βιογράφος, *ἐπέστη αὐτοῖς κατ' ὄναρ* (ενν. στον Λέοντα και την Θεοφανώ) ένας νεανίας, ντυμένος με στρατιωτική στολή και κρατώντας στο δεξί του χέρι δόρυ και στο αριστερό ασπίδα. Η εμφάνισή του τους προκάλεσε φόβο και δέος, διότι θεώρησαν ότι ήρθε, σταλμένος από τον αυτοκράτορα, για να τους αφαιρέσει την ζωή. Έπεσαν στα πόδια του με σκοπό να τον προσκυνήσουν, να τον ικετεύσουν *μή ἄωρον αὐτοῖς τὸν θάνατον ἐπενεγκεῖν*. Ο νεαρός χαμογέλασε, πρόφθασε και τους εμπόδισε να γονατίσουν και τους διαβεβαίωσε πως είναι *εἰρηνικός καὶ οὐκ ἐκ τῶν ἐναντίων*. Τους εἶπε πως βρίσκεται εκεί όχι από μόνος του, αλλά επειδή οι προσευχές τους τον έκαναν να έλθει από την Θεσσαλονίκη¹⁸. Δηλαδή, τους διευκρίνισε, «τον έστειλε από εκεί (ἐκεῖθεν, ἐκ Θεσσαλονίκης) προς αυτούς ο Κύριος, που εισάκουσε τις δεήσεις τους». Η διήγηση του ονείρου¹⁹ συνεχίζεται με τον «επισκέπτη» από την Θεσσαλονίκη να τους καθησυχάζει, διότι ο σκευωρός και κατήγορος τους αποκαλύφθηκε, γεγονός που σύντομα θα οδηγήσει στην αποκατάσταση της τιμής τους, αφού «προεῖπε» ότι αυτοί θα είναι οι κληρονόμοι της βασιλείας, διάδοχοι στον θρόνο.

Βέβαια, θα ήταν τουλάχιστον αφελές να εκτιμηθεί η διήγηση ενός ονείρου μέσα σε ένα αγιολογικό κείμενο ως στοιχείο αποδεικτικό. Μπορεί όμως ως ένα σημείο να συνεκτιμηθεί. Έτσι, από την παραπάνω διήγηση διαφαίνεται το ότι ο βιογράφος της αγίας θα διατύπωνε διαφορετικά την συγκεκριμένη διήγηση του ονείρου, αν ο Λέων και η σύζυγός του βρίσκονταν εκτός της πρωτεύουσας. Δεν θα δινόταν, για παράδειγμα, με τόση έμφαση αλλά και σαφήνεια η μετακίνηση του υπεννοούμενου στο όνειρο αγίου Δημητρίου από την Θεσσαλονίκη στην Κωνσταντινούπολη, προκειμένου να τους αναγγείλει τις ευχάριστες ειδήσεις.

Στον ευχάριστο και «προφητικό» ρόλο του αγίου στο συγκεκριμένο όνειρο, το οποίο, σημειωτέον, μας είναι γνωστό μόνον από τον Βίο της αγίας Θεοφανώς, αποδίδει η σύγχρονη έρευνα την ιδιαίτερη τιμή προς τον άγιο, που εκδήλωνε με τις πράξεις του ο Λέων Στ', ως ελάχιστη αναγνώριση από μέρους του. Ως τέτοιες θεωρούνται: η ανέγερση ναού επ' ονόματι του αγίου μέσα στο Παλάτι, καθώς και οι ομιλίες²⁰ και τροπάριο προς τιμήν του. Μερικοί μάλιστα εκλαμβάνουν ως

¹⁸ «Ὁὐ γάρ ἐξ ἑμαντοῦ ἦκον ἐνταῦθα, ἀλλ' ὑμεῖς ἐκ Θεσσαλονίκης ἐλθεῖν ἐποιήσατε», Kurtz, Βίος, σ. 10²⁰⁻²¹.

¹⁹ Ὁ.π.,σ. 10¹⁰⁻³⁰.

²⁰ Τον Λέοντα με την Θεσσαλονίκη φαίνεται πως συνδέει και ο παλαιότερος εκδότης όλων των ομιλιών του, ο ιερομόναχος Ακάκιος, *Λέοντος τοῦ σοφοῦ πανηγυρικοί λόγοι*, ἐν Ἀθήναις 1868, ο οποίος εκτιμά, ότι «σταλείς ἐκεῖ (στήν Θεσσαλονίκη) ἐξόριστος μετά τῆς

προέκταση αυτής της αναγνώρισης και προς την πόλη του αγίου, την Θεσσαλονίκη, την μεταφορά από την Κωνσταντινούπολη σ' αυτήν της έδρας του εμπορίου με του Βουλγάρους.

Ο ναός του αγίου Δημητρίου στο Παλάτι

Όπως και ο πατέρας του, ο ιδρυτής της μακεδονικής δυναστείας, ο Λέων Στ' επιδόθηκε, με ιδιαίτερο ζήλο και στην ανέγερση αλλά και αναστήλωση ναών στην Βασιλεύουσα. Είναι χαρακτηριστικό πως όλοι οι χρονικογράφοι υπαινίσσονται αυτοκρατορική ολιγωρία, που είχε ως συνέπεια τη απώλεια για το Βυζάντιο του Ταυρομενίου, στην Σικελία (1 Αυγούστου 902), αφού κατά την διάρκεια της πολιορκίας του ο Λέων απασχολούσε τον στόλο στο να μεταφέρει υλικά για το κτίσιμο ναών²¹. Μεταξύ των διαφόρων ναών, που ανήγειρε, ήταν και αυτός προς τιμήν του αγίου Δημητρίου, στο Παλάτι.

Η ύπαρξή του βεβαιώνεται κατ' αρχήν από την ομιλία του ίδιου του Λέοντος, *ἐν Χριστῷ βασιλεῖ αἰωνίῳ βασιλέως, ὁμιλία, ὅτε τῷ αἰοιδίμῳ τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστῆ καὶ τὰ οὐράνια περιπολοῦντι ἀνάκτορα Δημητρίῳ ὁ οἶκος ἐν τοῖς βασιλείοις ἀνιερῶθη*²², από την σύγχρονη Βασίλειο τάξιν, αφού σ' αυτόν εορτάζεται η μνήμη του Αγίου και καταλήγει η επίσημη αυτοκρατορική *προέλευσις* της ημέρας, και, τέλος, από την αναφορά του ρεφερενδάριου Γρηγορίου, ο οποίος, στο εγκώμιό του για τον άγιο Δημήτριο²³, μνημονεύει «...ναόν περιόπτον ἐν τῇ τῶν βασιλείων περιωπῆ...»²⁴, τον περιγράφει δε ως εξής: «... τήν τοῦ ναοῦ πᾶσαν

γυναικός αὐτοῦ Θεοφανοῦς καί κρατηθεῖς τρεῖς χρόνους ἔγκλειστος, καθ' οὓς συνέθετο καί τὰ ἑωθινά. .. Ἴσως δέ τότε καί τοὺς παρόντας τριάκοντα τρεῖς λόγους, διό καί εἰς τόν Μεγαλομάρτυρα Δημήτριον ἔχει δύο πανηγυρικούς τοιούτους», σ. ια'. Στην προηγηθείσα άκρως ενδιαφέρουσα Εισήγησή του στο παρόν Συμπόσιο του καθ. Κων. Πιτσάκη, με θέμα «Κανονικά ζητήματα της μητροπόλεως Θεσσαλονίκης στην πατριαρχική σύνοδο Κωνσταντινουπόλεως κατά τον 10^ο αιώνα», τον άκουσα με προσοχή να σημειώνει, ότι «αρκετοί από τους ύμνους με το όνομα του Λέοντος Σοφού μάλλον πρέπει να αποδοθούν στον μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Λέοντα Μαθηματικό, από τον οποίον αφαιρέθηκαν ίσως λόγω *damnatio memoriae*, εξαιτίας της καθαίρεσής του ως εικονομάχου». Απομένει στην έρευνα να επιβεβαιώσει ή όχι την - κατά πάσα πιθανότητα βάσιμη - υποψία του Καθηγητή.

²¹ «Τοῦ δέ στόλου ἐν τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ἔργοις ἀσχολουμένου, τό ἐν Σικελίᾳ Ταυρομένιον ὑπό τῶν Ἄφρων παρελήφθη καί πολὺς τῶν Ῥωμαίων φόνος ἐγένετο», Im. Bekkeri, Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Bonnae MDCCCXXXVIII, [CSHB], σ. 365³⁻⁶.

²² «Τοιγαροῦν σήμερον οἶκον ἅγιον προσφέρομεν αὐτῷ...», Ακάκιος, ό.π., σ. 137-139, το παράθεμα από την σ. 138.

²³ «Γρηγορίου διακόνου καί ρεφερενδάριου, Ἐγκώμιον εἰς τόν ἅγιον μεγαλομάρτυρα Δημήτριον», στο: Θ. Ιωάννου, *Μνημεῖα ἀγιολογικά νῦν τό πρῶτον ἐκδιδόμενα*, Βενετία 1884 (Leipzig ²1973), σ. 54-66.

²⁴ Ο.π., σ. 64.

περιωπὴν ἐν κίοσι λαμπροῖς τέσσαρσι δῖς συμπεραίνουσι· τῇ μὲν τετρακίονι σκιογραφοῦντες τό πᾶν, τῷ ταύτης δέ διπλασιασμῷ τὴν ὕλην κατ' αὐτό καί τό εἶδος ὑπαινιττόμενοι, καί τῆς χρυσέησι κεφαλῆσιν ἀειρομένην τῇ τούτου ὀροφῇ, τόν ἀστερόεντα εἰκονίζουσιν οὐρανόν, χρυσῷ περιλαμπετώντι ἐνφηρεῖ ψηφιδώσαντες, εἶδουσιν ἀγίων, ὡς ἄστρασιν ἀειφανέσι, περιποικιλάντες, τῷ τοῦ Θεανθρώπου πανευπρεπεῖ χαρακτῆρι κατακαλλύναντες. Ἄνω γάρ ταύτης ἐν τῷ τοῦ κοίλου μέσῳ δικαιοσύνης ἡλίου τύπον ὄντα, τοῦτον ἐπιμορφάζουσι, πτέρυξιν ἀγγελικαῖς ὑπολαμβάνομενον, ὡς ἂν, ἐκ τοῦ μετεώρου καταπυρσεύων ἐκεῖ, τό τῶν ὀρθριζόντων σπουδαῖον φωταγωγῆ, τούς βασιλεύοντας ἡλιοβολῆ, τό μαργαρόχρουν ἔδαφος φρυκτωρῆ, ὅπερ ἄλλον στιλβούσης ἄνθη βαφῆς περιτειχιζόμενον, τάχα τόν ὠκεανόν ἀπεικάζει κύκλῳ τά πέρατα τῆς γῆς τῷ ρεῖθρῳ περιπτυσσόμενον»²⁵.

Ἡ θέση τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου προσδιορίζεται ακριβέστερα στην περιγραφή τῆς ἄλλης επίσημης τελετῆς, που λαμβάνει χώρα σ' αὐτόν, αὐτήν τῇ παραμονῇ τῆς Βαΐοφόρου²⁶, ὅπου διευκρινίζεται, ὅτι οἱ ἐξερχόμενοι «διὰ τῆς ἐτέρας πύλης τοῦ ἁγίου Δημητρίου (δηλ. τῆς δυτικῆς), εἰσέρχονται εἰς τόν ναόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Φάρου»²⁷. Ἀπό τα μέχρι στιγμῆς δεδομένα, δέν εἶναι δυνατόν νά προσδιορισθεῖ, πότε ἄρχισε καί πότε ολοκληρώθηκε ἡ ἀνέγερση τοῦ ἐν λόγῳ ναοῦ. Ὁ ναός τοῦ

²⁵ Ὁ.π., σ. 65.

²⁶ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, *Ἐκθεσις ἀκριβῆς τῆς βασιλείου τάξεως*, PG 112, 409-412. «Τῷ σαββάτῳ τοῦ Λαζάρου, δείλης ἀνοιγομένου τοῦ παλατίου, εἰσέρχεται πᾶσα ἡ σύγκλητος, μάγιστροι, ἀνθύπατοι, πατρίκιοι καί οἱ τοῦ κουβουκλείου ἀπό σκαραμαγγίων καί μόνον, ὁ δέ βασιλεύς ἴσταται ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου πρό τῆς χειμευτῆς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου πρός τὴν ἐξάγουσαν θύραν εἰς τό ἡλιακόν. Καί τῶν συγκλητικῶν ἐξιόντων τὰς ἀργυράς ἀνατολικᾶς πύλας, σημαίνει ἡ Ἐκκλησία, καί εἰσέρχονται οἱ τῆς συγκλήτου στιχηδόν, εἰς καθ' εἷς, εἰς τόν ναόν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, καί λαμβάνουσιν ἐκ χειρὸς τοῦ βασιλέως ἀνά βαῖου ἑνός, ἔχοντος φοινικόφυλλα καί σάμψυχα καί ἕτερα εὐώδη ἄνθη, οἷα ὁ τότε παρέχει καιρός. Καί οἱ μὲν μάγιστροι καί πραιπόσιτοι ἀνά ἑνός ἀργυροῦ σταυροῦ μεγάλου, οἱ δέ ὀφικιάλιοι καί οἱ λοιποὶ πάντες ἀνά ἑνός ἀργυροῦ σταυροῦ μικροῦ, οἱ δέ ἀνθύπατοι καί πατρίκιοι ἀνά ἑνός ἀργυροῦ σταυροῦ μεγάλου· εἰ δέ εἰσι κατὰ περισσεῖαν σταυρία, ἀργυρᾶ μικρά, δίδονται καί τοῖς πρωτοσπαθαρίοις εὐνούχοις. Καί διὰ τῆς ἐτέρας πύλης τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰσέρχονται εἰς τόν ναόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Φάρου, καί εὐθέως ἄρχεται τό λιχνικόν, καί εἰς τὴν ἀπόλυσιν τοῦ λιχνικοῦ ψάλλουσιν· «ὑπὸ ἔξην συνταφέντες σοι», μίαν τό κουβούκλειον καί μίαν οἱ βασιλικοὶ κληρικοί. Οἱ δέ πραιπόσιτοι λαμβάνουσι φοίνικας μεγάλας, καί ἐξ ἰδίων χειρῶν διανέμουσι τό κουβούκλειον, καί τῆς Ἐκκλησίας τό λιχνικόν τελεσάσης, ἐξέρχονται ἅπαντες διὰ τῆς Ἐλεφαντίνης».

²⁷ Ὁ.π., βλ. καί τον R. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin. Première partie. Le siège de Constantinople et le patriarcat oecuménique*, tome III, Les églises et les monastères, Paris 1969 [Publications de l'Institut Français d'Études byzantines], σ. 91-92: ναός τοῦ ἁγίου Δημητρίου τοῦ Παλατίου.

αγίου Δημητρίου ἐν τοῖς Βασιλείοις υπήρχε μέχρι και τα μέσα του 14^{ου} αι., και αναφέρεται στον Καντακουζηνό²⁸.

Στην Βασίλειον τάξιν, όπου, ως γνωστόν, αποτυπώνει το αυτοκρατορικό πρωτόκολλο, καταγράφονται με την δέουσα λεπτομέρεια ὅσα δεῖ παραφυλάττειν τῇ ἐορτῇ καὶ προελεύσει τοῦ ἁγίου Δημητρίου²⁹. Αξιζει να σημειωθεί, ὅτι η συγκεκριμένη εορτή με την επίσημη αυτοκρατορική προέλευσιν, ὅπως αποτυπώνεται στην Βασίλειον τάξιν, ἔπεται της παράθεσης δύο ἄλλων εορτῶν, οι οποίες εντάχθηκαν στο αυτοκρατορικό πρωτόκολλο ἐπὶ Βασιλείου Α', πατέρα του Λέοντα, αυτές του προφήτη Ηλία (20 Ιουλίου) και των Εγκαινίων της Νέας Ἐκκλησίας (1 Μαΐου). Είναι δε οι μόνες ἀπὸ τις αναφερόμενες ἐπίσημες θρησκευτικές αυτοκρατορικές υποχρεώσεις, που σχετίζονται με μνήμη ἁγίου, εκτὸς αυτῶν του ετήσιου κύκλου δεσποτικῶν και θεομητορικῶν εορτῶν. Το γεγονός μάλιστα ὅτι, ὅπως θα φανεί και στην συνέχεια, κατά την διάρκεια αυτής της προελεύσεως τελείται η συνήθης ακολουθία των εγκαινίων ναοῦ, μας επιτρέπει να υποθέσουμε ὅτι η ἔνταξη της εορτῆς του ἁγίου Δημητρίου στο αυτοκρατορικό πρωτόκολλο ως ετήσια «υποχρέωση» του αυτοκράτορα καθιερώθηκε μετὰ την ἀνέγερση του συγκεκριμένου ναοῦ του ἁγίου, ως τελετή μνήμης των εγκαινίων του.

Σύμφωνα λοιπὸν με την Βασίλειον τάξιν, την παραμονή της εορτῆς του ἁγίου Δημητρίου οι δεσπότες διὰ των πραιποσίτων εἰδοποιούν την σύγκλητο να προσέλθει στο παλάτι την ἐπόμενη μέρα, με ἀλλάξιμα. Ἀνήμερα το πρωί και περί την δεύτερη ὥρα, οι δεσπότες διατάζουν να εἰσέλθουν οι πραιπόσιτοι. Αυτοὶ εἰσέρχονται και μαζί με λίγους του κουβουκλείου, τον παπία και τον εταιρειάρχην εἰσάγουν στους δεσπότες τον πατριάρχην και ὅσους τον συνοδεύουν, μητροπολίτες και λοιπούς. Ο πατριάρχης διὰ των διαβατικῶν του τρικόγχου οδηγείται και κάθεται στην καμάρα του χρυσοτρίκλινου, αυτήν προς το πάνθεον. Οι πραιπόσιτοι, στην συνέχεια, ἀναγγέλλουν στους δεσπότες την ἀφίξη του πατριάρχην. Αυτοὶ ἀμέσως σηκώνονται και εἰσέρχονται στην καμάρα του ἁγίου Θεοδώρου, ὅπου ἐνδύονται τις χλανίδες τους και, ντυμένοι, βγαίνουν και στέκονται ἔξω ἀπὸ το βήλο αυτής της καμάρας. Εκεί οδηγούν οι πραιπόσιτοι και τον πατριάρχην. Οι δεσπότες τον ἀσπάζονται κατά το εἰωθὸς και κάθονται για λίγο μαζί του, στο χρυσοτρίκλινο. Ὅταν

²⁸ «... ὁ μέγας δὲ δομέστικος ἤδη πᾶσαν τὴν ἀρχὴν βεβαίως ἔχων, ἐξήεσαν ἅμα πατριάρχην. καὶ πρὸς τῷ ναῷ τοῦ μεγαλομάρτυρος γενόμενοι Δημητρίου, ὅς τῶν βασιλείων ἄκοδόμητο ἐντός, πολλὰ καὶ πρὸς πατριάρχην ὁ μέγας δομέστικος διεἰέχθη.», Io. Cantacuzeni, *Historiarum* (Lud. Schopeni, ed.), vol. II, Bonnae MDCCCXXXI, σ. 47¹⁵⁻¹⁷.

²⁹ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, *Ἐκθεσις ἀκριβῆς τῆς βασιλείου τάξεως*, PG 112, 352-356. Πρβλ. καὶ J. Mateos, *Le Typicon de la Grande Église ms. Sainte_Croix n° 40, Xe siècle*, tom. I *Le cycle des douze mois*, Roma 1962, [Orientalia Christiana Analecta 165], σ. 78, ὅπου ἀναφέρεται, ὅτι «ἡ σύναξις τελείται ἐν τῷ μαρτυρίῳ αὐτοῦ τῷ ὄντι ἐν τῷ Δευτέρῳ». Βλ. και Janin, ὁ.π., σ. 89-90.

όλα εὐτρεπισθῶσιν, οι πραιπόσιτοι το αναγγέλλουν στους δεσπότες. Δεσπότες και πατριάρχης εξέρχονται από τον χρυσοτρίκλινο και, διερχόμενοι διά του τριπέτωνος, του λαυσιακού, του ιουστινιανού και των έξω διαβατικών του Μαρκίωνος, φθάνουν στο εκεί ευκτήριο του αγίου Πέτρου. Εκεί ο πατριάρχης εισέρχεται στο θυσιαστήριο και, μετά την συνήθη ευχή, οι ψάλτες αρχίζουν το τροπάριο. Ο πατριάρχης βγαίνει από το θυσιαστήριο και, κρατώντας ο ίδιος μεν το ευαγγέλιο ο δε υποδιάκονος τον λιτανικό σταυρό, πηγαίνει στις βασιλικές πύλες. Οι δεσπότες παίρνουν κεριά από τους πραιπόσιτους, προσκυνούν τρεις φορές, ασπάζονται το ευαγγέλιο και τον σταυρό, ενώ ο υποδιάκονος τους θυμιά. Στην συνέχεια, παρακρατούμενος ο βασιλεύς υπό του πατριάρχου εξέρχονται από τις ανατολικές πύλες της εκκλησίας, διά μέσου του χρυσοτρίκλινου. Οι μάγιστροι, οι ανθύπατοι, οι πατρίκιοι και οι οφφικιάλιοι στέκουν απέναντι από τον ναό του αγίου Δημητρίου, στο αριστερό μέρος, οι του κουβουκλείου στα ανατολικά του λαυσιακού, ενώ οι δεσπότες με τον πατριάρχη στο προπύλαιο του ναού. Τελείται η συνήθης ακολουθία, δηλαδή των εγκαινίων, και γίνεται η είσοδος. Και ο μεν πατριάρχης εισέρχεται στο θυσιαστήριο, ενώ οι δεσπότες διασχίζουν την εκκλησία, εξέρχονται και στέκουν στο τετράθυρο που υπάρχει εκεί, όπου και ακούν την ανάγνωση του ευαγγελίου. Μετά, βγαίνουν από τις αργυρές πύλες του μάκρωνος, βγάζουν τις χλαμύδες τους και πηγαίνουν και κάθονται στον χρυσοτρίκλινο, όπως συνηθίζουν, και μετά από λίγο δίδονται μίνσαι. Την ίδια μέρα το πρωτόκολλο περιλαμβάνει γεύμα των δεσποτών με τον πατριάρχη, τους μητροπολίτες και όσους από την σύγκλητο ορισθούν.

Όταν η λιτανεία εξέρχεται από το ευκτήριο του αγίου Πέτρου, ψάλλεται το τροπάριο του μάρτυρα το οποίο συνέθεσε ο αυτοκράτορας Λέων Στ', προς το «Λαθών έτέχθης». Ενώ όταν εισέρχεται στο χρυσοτρίκλινο αρχίζουν το τροπάριο των εγκαινίων, δηλ., «Δόξα σοι, Χριστέ ο Θεός, αποστόλων καύχημα»³⁰.

³⁰ Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, Έκθεσις ακριβής τής βασιλείου τάξεως, PG 112, 352-356. Εκτός από την ημέρα της εορτής του αγίου Δημητρίου, ο εν λόγω ναός αναφέρεται και κατά την τέλεση του αυλικού τυπικού τή παραμονή τής Βαιιοφόρου. Συγκεκριμένα, τῷ σαββάτῳ τοῦ Λαζάρου, δείλης ἀνοιγομένου τοῦ παλατίου, εισέρχεται πᾶσα ἡ σύγκλητος, μάγιστροι, ἀνθύπατοι, πατρίκιοι καί οἱ τοῦ κουβουκλείου ἀπό σκαραμαγγίων καί μόνον, ὁ δέ βασιλεύς ἴσταται ἐν τῷ ναῶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου πρό τῆς χειμευτῆς εἰκόνης τῆς Θεοτόκου πρός τήν ἐξάγουσαν θύραν εἰς τό ἡλιακόν. Καί τῶν συγκλητικῶν ἐξιόντων τάς ἀργυράς ἀνατολικάς πύλας, σημαίνει ἡ Ἐκκλησία, καί εισέρχονται οἱ τῆς συγκλήτου στιχηδόν, εἰς καθ' εἰς, εἰς τόν ναόν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, καί λαμβάνουσιν ἐκ χειρός τοῦ βασιλέως ἀνά βαΐου ἑνός, ἔχοντος φοινικόφυλλα καί σάμψυχα καί ἕτερα εὐώδη ἄνθη, οἷα ὁ τότε παρέχει καιρός. Καί οἱ μὲν μάγιστροι καί πραιπόσιτοι ἀνά ἑνός ἀργυροῦ σταυροῦ μεγάλου, οἱ δέ ὀφφικιάλιοι καί οἱ λοιποὶ πάντες ἀνά ἑνός ἀργυροῦ σταυροῦ μικροῦ, οἱ δέ ἀνθύπατοι καί πατρίκιοι ἀνά ἑνός ἀργυροῦ σταυροῦ μεγάλου· εἰ δέ εἰσι κατά περισσείαν σταυρία, ἀργυρᾶ μικρά, δίδονται καί τοῖς πρωτοσπαθαρίοις εὐνούχοις.

Οι προς τιμήν του αγίου Δημητρίου ομιλίες του Λέοντα Στ'

Είναι γνωστό το ότι ο αυτοκράτορας Λέων Στ' έχει ένα εκτενές και σημαντικό συγγραφικό έργο, ποικίλου περιεχομένου. Μεταξύ των άλλων, σώζεται και μία συλλογή 42 ομιλιών του. Η Θεοδ. Αντωνοπούλου³¹, που τις μελέτησε επισταμένα, εκτιμά πως η συγγραφή της κάθε ομιλίας του προς τιμήν αγίου δεν είναι τυχαία, αλλά είναι άμεσα σχετιζόμενη με το πρόσωπο του Λέοντα. Ως τον ιδιαίτερο εκείνο λόγο, εξ αιτίας του οποίου ο Λέων συνέθεσε τις ομιλίες του για τον άγιο Δημήτριο, θεωρεί και η ίδια την εμφάνιση του αγίου στον Λέοντα κατά την διάρκεια της φυλάκισής του. Σημειώνει επίσης πως για τους περισσότερους από τους αγίους, που τίμησε με ομιλίες του, ανήγειρε και ναούς προς τιμήν τους, γεγονός που συμβαίνει και με τον άγιο Δημήτριο. Παρατηρεί, τέλος ότι στην συλλογή ομιλιών του αυτοκράτορα Λέοντα οι περισσότερες εορτές εμφανίζονται μία φορά - χωρίς να αποκλείεται και η ύπαρξη άλλων, άγνωστων σε μας ομιλιών με περισσότερες από μία ομιλίες στην συλλογή είναι αυτές για τον άγιο Δημήτριο, την Μεταμόρφωση και την αρχή της νηστείας, ο αριθμός των οποίων ενδέχεται να οφείλεται σε ειδικούς λόγους.

Από αυτές τις τρεις ομιλίες, η πρώτη, *Λέοντος, ἐν Χριστῶ τῶ τῶν ἀμαράντων βραβευτῆ βασιλέως, ἐγκώμιον εἰς τόν ἀοίδιμον στεφανίτην Δημήτριον*³², είναι η εκτενέστερη όλων και περιέχει αναφορές στον Βίο και το μαρτύριο του αγίου, καθώς και εγκωμιαστικές αναφορές στον άγιο. Η δεύτερη ομιλία, (*Λόγος ΙΕ'*), *Λέοντος, ἐν Χριστῶ βασιλεῖ βασιλέως, ὁμιλία εἰς τόν ἀκτίσιν ἀγωνισμάτων ἐκμειώσαντα τό σκότος τῆς δυσσεβείας καί καταφαιδρύναντα τήν εὐσέβειαν ἀείφωτον ἀστέρα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ Δημήτριον*³³, είναι εξαιρετικά σύντομη. Η Αντωνοπούλου εκτιμά, ότι γράφτηκε για να ακουστεί κατά την διάρκεια γεύματος. Τέτοια περίπτωση θα μπορούσε να είναι η επίσημη εορτή προς τιμήν του αγίου,

Καί διά τῆς ἐτέρας πύλης τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰσέρχονται εἰς τόν ναόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Φάρου, καί εὐθέως ἄρχεται τό λιχνικόν, καί εἰς τήν ἀπόλυσιν τοῦ λυχνικοῦ ψάλλουσιν· «ὑπό ἔρην συνταφέντες σοι», μίαν τό κουβούκλειον καί μίαν οἱ βασιλικοί κληρικοί. Οἱ δέ πραιπόσιτοι λαμβάνουσι φοίνικας μεγάλας, καί ἐξ ἰδίων χειρῶν διανέμουσι τό κουβούκλειον, καί τῆς Ἐκκλησίας τό λυχνικόν τελεσάσης, ἐξέρχονται ἅπαντες διά τῆς Ἐλεφαντίνης» ὁ.π., στ. 409-412.

³¹ Theod. Antonopoulou, *The Homilies of the Emperor Leo VI*, Leiden- New York- Köln 1997 [The Medieval Mediterranean. Peoples, Economies and Cultures, 400-1453. Volume 14]. Οι αναφορές της οι σχετικές για τον άγιο Δημήτριο στις σ. 132-136 ιδιαίτερα, αλλά και 39-49 κ. α.

³² Ακάκιος, ὁ.π., Λόγος ΙΔ', σ. 124-135.

³³ Ὁ.π., Λόγος ΙΕ', σ. 135-137.

η οποία σύμφωνα με την *Βασίλειον τάξιν*, ολοκληρωνόταν με την δεξίωση του αυτοκράτορα με τον πατριάρχη, τους μητροπολίτες της συνοδείας του και συγκλητικούς.

Και η τρίτη ομιλία, *Λέοντος, ἐν Χριστῶ βασιλεῖ αἰωνίῳ βασιλέως, ὁμιλία, ὅτε τῶ ἀοιδίμῳ τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστῆ καὶ τὰ οὐράνια περιπολοῦντι ἀνάκτορα Δημητρίῳ ὁ οἶκος ἐν τοῖς βασιλείοις ἀνιερῶθη*, εξαιρετικά σύντομη και αυτή, είναι προφανές ότι γράφτηκε για την τελετή των εγκαινίων του ναού, στο παλάτι³⁴.

Μεταφορά της έδρας του εμπορίου με τους Βουλγάρους στην Θεσσαλονίκη.

Τελειώνοντας, θα επιστρέψουμε πάλι στην Θεσσαλονίκη. Με ανακουφίζει η αλλαγή του θέματος της Εισήγησης της καθ. Αλκ. Σταυρίδου - Ζαφράκα, η οποία επικεντρώνεται στις εμπορικές και οικονομικές σχέσεις μεταξύ Θεσσαλονίκης - Κωνσταντινούπολης, αυτής ακριβώς της περιόδου, και που είναι σε θέση, με τις γνώσεις της³⁵ για την συγκεκριμένη εποχή και την εμπειρία της, να εξετάσει από όλες τις απόψεις, πράγμα που εγώ αδυνατώ. Ωστόσο, επειδή το ανήγγειλα, θα το προσπεράσω με την ακόλουθη, σύντομη και γενική αναφορά.

Σύμφωνα με τις πηγές, οι Σταυράκιος και Κοσμάς, άνδρες φιλοχρήματοι και εξ Ελλάδος, με την μεσολάβηση του ευνούχου δούλου του βασιλεοπάτορα Ζαούτζη, πέτυχαν την μοναδική απόφαση, η διακίνηση του εμπορίου με τους Βουλγάρους να γίνεται στην Θεσσαλονίκη (893). Ωστόσο, η συμπεριφορά των συγκεκριμένων, οι οποίοι ήσαν «κακώς κουμερκεύοντες τους Βουλγάρους», προκάλεσε την διαμαρτυρία των εμπόρων, οι οποίοι προσέφυγαν στον ηγεμόνα τους Συμεών. Αυτός εξέλαβε την ατελέσφορη μεσολάβησή του στον Λέοντα, υπέρ των αιτημάτων των εμπόρων υπηκόων του, ως *casus belli*, και κήρυξε τον πόλεμο του Βυζαντίου, που από καιρό επιθυμούσε³⁶

Το κίνητρο αυτής της ξαφνικής και μοναδικής στα χρονικά απόφασης του αυτοκράτορα, σχετιζόμενης με την κεντρική διοίκηση της αυτοκρατορίας, δεν έχει διερευνηθεί. Ο R. Browning³⁷ υποθέτει μάλιστα

³⁴ «Τοιγαροῦν σήμερον οἶκον ἅγιον προσφέρομεν αὐτῶ...», Ἀκάκιος, ὁ.π., σ. 137-139, το παράθεμα από την σ. 138.

³⁵ Αλκμ. Σταυρίδου-Ζαφράκα, *Η συνάντηση Συμεών και Νικολάου Μυστικού (Αύγουστος 913) στα πλαίσια του βυζαντινοβουλγαρικού ανταγωνισμού*, Θεσσαλονίκη 1972 [Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 3], βλ. ενδεικτικά το κεφ. «Βυζάντιο και Βούλγαροι κατά τη βασιλεία του Λέοντα Στ'», σ. 27-32.

³⁶ Ο.π., σ. 28-29.

³⁷ Rob. Browning, *Byzantium and Bulgaria A comparative study across the early medieval frontier*, London 1975.

ότι μπορεί ποτέ να μην αποκαλυφθεί. Ο ίδιος εικάζει λόγους διοικητικής διαφθοράς ή ασφάλειας³⁸. Το κίνητρο για την ενέργεια, που λείπει για τον R. Browning, κατά τον P. Magdalino μπορεί να συνδέεται με την αφοσίωση του Λέοντα στον άγιο Δημήτριο³⁹. Είναι βέβαιο ότι το σημαντικό μέρος του εμπορίου, που θα διεκπεραιωνόταν πλέον στην Θεσσαλονίκη, θα σήμαινε περισσότερα έσοδα για τους τοπικούς εμπόρους, συνάμα δε περισσότερους προσκυνητές για το ιερό του Αγίου Δημητρίου. Ως πηγή αυτής της αφοσίωσης του Λέοντα στον άγιο Δημήτριο ο Magdalino θεωρεί το γνωστό από τον Βίο της αγίας Θεοφανώς περιστατικό, δηλαδή, την εμφάνιση του αγίου στο όνειρο του φυλακισμένου βασιλικού ζεύγους. Επιπλέον, ο ίδιος εκτιμά, ότι η διαφθορά και η εύνοια από μόνα τους δεν επαρκούν για να εξηγήσουν το εξωπραγματικό γεγονός, δηλαδή, ότι ένας βυζαντινός αυτοκράτορας στην πράξη φέρεται να προμηδοτεεί μία επαρχιακή πόλη σε βάρος της θεοφύλακτης πρωτεύουσάς του, επιτρέπει τον Magdalino⁴⁰ να σκέπτεται πως «ίσως πρόκειται για μια πράξη ευσέβειας που –με τις συνέπειές της- άλλαξε την ροή της ιστορίας».

Σας ευχαριστώ

³⁸ «The true motive of Leo in sanctioning such a departure from normal usage can never be discovered. It may be the mixture of corruption and muddle which the sources suggest. It could be a step taken for security reasons. Be that as it may, it was a severe blow to Bulgarian trade which followed the Belgrade-Constantinople road, the Via Egnatia or the the Black Sea costal road to Constantinople», όπ., σ. 58-59.

³⁹ «The missing motive may lie in the emperor's devotion to Saint Demetrios»P. Magdalino, «Saint Demetrios and Leo VI», *Byzantinoslavica* 51 (1990), σ. 198-201, το παράθεμα στην σ. 200.

⁴⁰ Ό.π., σ. 201.